

FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

CONJUNCTURI ȘI FAPTE ESENȚIALE. MIRCEA VULCĂNESCU, CRONICAR ȘI FILOSOOF AL ISTORIEI

CONSTANTIN STOENESCU
Universitatea din București

Conjunctures and essential facts. Mircea Vulcănescu, chronicler and philosopher of history. In the year 1935 the Romanian philosopher Mircea Vulcănescu delivered a daily heading on foreign policy issues in a newspaper. My idea is that Vulcănescu wrote his paper based on some philosophical suppositions which gave a theoretical content to his comments. In this paper I have tried to extract these pre-suppositions regarding the international affairs. Vulcănescu claimed that the conjunctures and the apparently insignificant fact have an essential role in the evolution of international politics. His conception is close to the so called *Realpolitik*, but he has tried to assert in the same time that the humanistic values have to guide the international affairs in order to have an equilibrium between power and interests, on the one hand, and the public welfare and morality, on the other hand.

Keywords: Mircea Vulcănescu, conjunctures, essential facts, international affairs, *Realpolitik*, humanism.

FILOSOFIE ȘI DIPLOMAȚIE

Faptul că un om de cultură poate avea realizări semnificative în domenii distincte nu surprinde. Idealul omului enciclopedic al Renașterii supraviețuiește și în cultura modernă în care tendința specializării s-a accentuat. Perioada interbelică în cultura română este marcată de existența unor asemenea personalități, de la Constantin Rădulescu-Motru și Dimitrie Gusti la Lucian Blaga și Mircea Eliade. Excepțional este însă cazul lui Mircea Vulcănescu, cel care se manifestă performant în numeroase domenii, unele apărute ocazional în cariera sa¹.

În acest studiu îmi propun să prezint analizele complexe, cu caracter economic, politic, sociologic și istoric pe care Mircea Vulcănescu le face de-a lungul anului 1935. În perioada 2 februarie – 21 iunie 1935, date de apariție ale primului și ultimului articol, Mircea Vulcănescu publică aproape zilnic o serie de „Cronici externe” în ziarul „Prezentul. Economic, financiar și social”. Vulcănescu își scrie articolele la puțin timp după criza economică mondială din perioada anilor

¹ Marin Diaconu inventariază nu mai puțin de șapte domenii: filosofie, etică, sociologie, economie politică și economie concretă, istoria culturii, învățământ și administrație. Vezi Marin Diaconu, *Mircea Vulcănescu și constelația relațiilor internaționale*, în Mircea Vulcănescu, 1998, p. 5.

1929–1933 și în circumstanțele complicate care au urmat. Cronicile încep cu un comentariu asupra Conferinței de la Londra și se încheie cu apelul Chinei către Marile Puteri ca reacție la pretențiile Japoniei, o perioadă în care se configurează deja alianțele bazate pe interese care se vor forma în preajma celui de-al Doilea Război Mondial.

Marin Diaconu califică drept analize sociologice aceste comentarii publicistice și le pune în relație cu activitatea lui Vulcănescu în cadrul Școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti. Se știe că Vulcănescu a participat la câteva campanii de cercetări monografice, începând cu prima, de la Goicea-Mare, din anul 1923, iar apoi a publicat studii, a susținut conferințe și, mai mult decât atât, a scris un studiu de circa 150 de pagini despre profesorul Gusti. Se poate spune că Vulcănescu aplică metodele interdisciplinare și integratoare ale Școlii monografice de la București în cercetarea unor entități complexe precum națiuni, state, viață parlamentară, ministere de externe, organizații internaționale, precum și a unor acte de voință politică, așa cum sunt tratatele și declarațiile politice².

În comentariile sale, Vulcănescu ia în considerare aspecte economice, culturale, politice și juridice, cu accent pe aspectele diplomatice ale relațiilor internaționale, și le integrează în evaluări ale situației internaționale. Cred că se poate încerca o lectură cu scopul de a identifica presupuzițiile ce se ascund și orientează comentariile lui Vulcănescu. O asemenea reconstrucție scoate la iveală opiniile de filosof al istoriei ale lui Vulcănescu și permit conturarea unei perspective asupra domeniului diplomației și al relațiilor internaționale. Filosoful român împărtășește o viziune care oscilează între o înțelegere realistă a politicii internaționale, pornind de la relațiile de putere și de la interese, în genul acelei *Realpolitik* teoretizată în spațiul cultural german, și asumarea unor principii cu încărcătură normativă, derivate din credința în valorile umanismului și ale moralității. Aceasta duce la o situație caracterizată printr-un gen de ambiguitate sistematică: deși Vulcănescu observă cu realism că puterea economică și militară sunt vectorii care generează ordinea internațională, caută în continuare o cale de ieșire din dificultate bazată pe identificarea unor valori și scopuri comune ale părților aflate în divergență.

Drept urmare, deși toată lumea se pregătea de război, Vulcănescu admitea că diplomația poate rezolva problemele din viața internațională și că războiul nu este neapărat necesar. Pe de altă parte, Vulcănescu insistă asupra rolului structurant al factorului economic în raport cu viața politică internațională și relațiile dintre state. Probabil că și Vulcănescu, asemenea altor umaniști din epocă, începea să înțeleagă că cheia rezolvării conflictelor europene stă în crearea unui mecanism economic prin care statele să fie puse în situația de a colabora. Desigur, ideea integrării economice europene s-a conturat treptat și cu precădere după al Doilea Război Mondial, dar începuturile ei pot fi găsite în intervalul interbelic, atunci când devenise evident că interesele economice prevalează în luarea deciziilor.

² Marin Diaconu, *Mircea Vulcănescu și constelația relațiilor internaționale*, în *Mircea Vulcănescu*, 1998, pp. 7–8.

Vulcănescu lucrează cu o perspectivă asupra diplomației care face din aceasta un domeniu al exprimării altor interese, unele din imediata vecinătate, altele de la distanță, dar mediate de diverși factori, astfel încât diplomația este o practică în care interferează diverse contexte, la diverse niveluri și planuri. Pe scurt, în termenii lui Vulcănescu, faptul diplomatic esențial este expresia unor conjuncturi. Dar activitatea diplomatică, oricât de bine ar fi derulată, nu se poate sustrage tendințelor istorice. De aici un dinamism accentuat al diplomației și o anumită deschidere spre ambiguitate a discursului diplomatic.

Acest dinamism al vieții politice internaționale îl duce pe Vulcănescu spre o perspectivă de tip hegelian asupra istoriei, pe care o probează în analiza contradicțiilor și a posibilităților de depășire a lor. Deși, așa cum am precizat, Vulcănescu recunoaște importanța intereselor economice, el nu cade într-un reduționism de tip materialist, așa cum făcuseră deja cei ce interpretau dinamica relațiilor internaționale în modalitate marxistă. De fapt, factorii vieții internaționale sunt văzuți de Vulcănescu nu doar într-o modalitate dialectică, ci și dintr-o perspectivă integraționistă. Diplomația integrează conflicte și contradicții, le poate echilibra și depăși. În acest sens, în comentariile sale din anul 1935, Vulcănescu este preocupat de modul în care diplomația ar putea depăși consecințe ale Primului Război Mondial, dar într-o realitate politică diferită. În principal, după Vulcănescu, ordinea europeană de după Primul Război Mondial este văzută în dependență de două noi fapte sociale esențiale, și anume, internaționalizarea relațiilor dintre state sub forma mondializării lor și apariția modelului sovietic de societate și a ideologiei.

FAPTUL DIPLOMATIC PUR ȘI CONJUNCTURILE SALE

Atunci când a publicat cronicile sale în volum, Vulcănescu a scris o „Prefață” lămuritoare în care a încercat să identifice firul roșu care unifică șirul de comentarii, chiar dacă s-ar putea să o facă, avertismentul îi aparține, sub forma unui fir al Ariadnei. Ce însemnătate ar putea avea niște telegrame de presă, ar fi ele mai mult decât impresii sau expresii personale ale întâlnirii cu un moment istoric? Cronicile reprezintă, după Vulcănescu, „nu o expresie practică a unei experiențe diplomatice deosebite, ci numai elaboratul logic al unei minți deprinse cu gândire sociologică”³. Vulcănescu are pretenția că textele sale sunt interpretări directe ale faptului pur, rezultat al unei triple asceze, „adică independent de sugestiile carierei, opus oricărei valorificări subiective și despoiat metodic de ispitele fanteziei”. Această triplă asceză ar asigura obiectivitatea interpretării⁴. Aceste fapte pure sunt fapte mărunte, iar eficiența metodologică a cercetării stă în interpretarea acestor fapte pentru a ajunge la totalitățile sociale. Cunoașterea totalităților în timp poate să ducă la anticiparea a ceea ce urmează să se întâmple pornind de la ceea ce s-a petrecut

³ *Ibidem*, p. 20.

⁴ *Ibidem*, p. 20.

deja⁵. Pe baza unei asemenea cunoașteri a faptelor esențiale și a succesiunii lor, putem identifica tendințe, pare să creadă Vulcănescu.

Dar multe dintre faptele diplomatice sunt fapte lingvistice, ele se petrec într-un context al discursului, și, pe de altă parte, ținta lor nu este întotdeauna adevărul, ci sunt urmărite scopuri care corespund unor interese. Discursul nu are forma unei dezbateri critice, ci poate să conțină elemente de persuasiune. Ne reamintim binecunoscuta butadă potrivit căreia limba i-a fost dată diplomatului pentru a-și ascunde gândurile. De aceea, cu oarecare precauție față de teoria marxistă, Vulcănescu face distincție între „conținutul manifest al întâmplărilor și substratul lor latent, sociologic”⁶.

Vulcănescu își descrie metoda drept „încadrare socială a evenimentelor mărunte”, rezultat la care se ajunge printr-o „punctare precisă a situației zilnice, corelația faptelor cu împrejurările care le însoțesc și cu care constituie, la un loc, constelația internațională, conjunctura situației politice”⁷.

Cum este descris acest contact cu faptul pur? Mai întâi, avem o surprindere a procesualității și a temporalității sub forma unei succesiuni de relatări zilnice, ceea ce denotă o înțelegere dinamică a realității, precum și anumite angajamente teoretice de tip metafizic la un nivel profund, subiacent relatării gazetărești, cel al ontologiei sociale. Astfel, pentru a exemplifica felul în care cronicarul întâmpină evenimentele, să luăm în considerare un asemenea moment, și anume, Conferința de la Londra din anul 1935. Pe 2 februarie, într-o cronică intitulată „În preajma conferinței de la Londra”, Vulcănescu scrie despre auspiciile conferinței, o zi mai târziu menționează un schimb de păreri, iar pe 7 februarie revine oportun cu un comentariu cu titlul „Rezultatele Conferinței de la Londra”. A doua zi revine deja cu o interpretare într-o cronică în care este conținută și o anticipare a desfășurării evenimentelor, totul în forma unei interogații foarte precise, „Ce va răspunde Germania declarației de la Londra?”. Drept comentarii inspirate de discuțiile de la Londra pot fi considerate și cronicile din zilele de 10 și 11 februarie, prima despre „Pactul de neintervenție în Austria”, a doua despre jocul politic „De-a pactele”.

Această cronică despre pactele politice are caracterul unui comentariu teoretic de tip filosofic și se încheie cu schițarea unei teorii despre înțelegerea relațiilor internaționale asemenea unui joc în care avem situații de atingere a echilibrului sau de ieșire din stare de echilibru, adică pace și război⁸.

⁵ *Ibidem*, p. 21.

⁶ *Ibidem*, p. 21.

⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁸ Fragmentul este un foarte bun exemplu nu doar pentru tipul de analiză a proceselor istorice propus de Vulcănescu, ci poate fi considerat și o mostră a stilului său scriitoricesc:

„Jocul nu este greu de recunoscut. Obiceiul pactelor n-a schimbat nimic din jocul stambelor de odinioară. Abia dacă s-a schimbat pavilionul care acoperă marfa. Dincolo de orice *invoieli*, stă tot vechiul sistem de scopuri antagoniste și de mijloace de constrângere, acestea perfecționate. Toate combinațiile poartă asupra echilibrului de forțe. Dacă mergi cu el, nu merg cu tine. Meșteșugul jocului stă în a câștiga pe cei tari și a dezbina adversarii, iar la momentul oportun să știi să forțezi norocul să se-ncline în sensul voinței tale.

Aceeași Conferință de la Londra prilejuește și o analiză de caz în „Dilema Angliei”, publicat pe 17 februarie. Vulcănescu remarcă atitudinea dilematică a Angliei, concretizată în opțiunea de a fi alături de Franța, dar fără a fi la fel de categorică față de Germania pe cât ar cere parteneriatul cu Franța. Vulcănescu găsește cauzele acestei ezitări în modificările de strategie militară, ca urmare a folosirii aviației ca armă de atac, precum și în situația geopolitică a Imperiului Britanic. Dacă aviația a scos Anglia din izolarea acvatică, aducând-o, ca să zicem așa, mult mai aproape de continentul European, atunci Anglia trebuie să își asigure apărarea cu ajutorul unor aliați continentali, iar Franța poate fi, dacă adăugăm și alte rațiuni politice, partenerul cel mai potrivit. Pe de altă parte, dacă vom judeca faptele politice ale Angliei din perspectiva intereselor ei imperiale, atunci vom putea considera că o implicare în politicile continentului european i-ar restrânge libertatea de mișcare la scară globală. Concret, Angliei imperiale îi convine o neutralizare a Rusiei Sovietice de către Germania, fie doar o reducere a tendințelor expansioniste sovietice în spațiul asiatic. La un interval de câteva zile revine cu un alt comentariu în care se ocupă de „Eșichierul European: răspunsul Germaniei”. Vulcănescu interpretează declarațiile Germaniei ca o încercare de temporizare a negocierilor și sesizează posibilitatea unui nou curs al evenimentelor în cazul în care s-ar ajunge la negocieri separate între Germania și Anglia. Într-o altă cronică, intitulată „Eșichierul european: după răspunsul Germaniei la nota de la Londra”, Vulcănescu face predicții privind comportamentele marilor puteri, arătând că în jocul politic sunt decisive asemenea alegeri, dar și că previziunile sunt încărcate de riscul erorii din cauza complexității evenimentelor. Iată un exemplu de asemenea analiză situațională pe cazul Angliei: „Ce va face Anglia? E greu de spus. Ce e sigur este că Franța, care cunoaște șovăielile engleze, flutură ca un avertisment perspectiva încheierii Pactului Oriental, fără Germania. Și e fapt că importanța europeană a Rusiei variază în sens invers cu prietenia anglo-franceză”⁹.

În fine, un alt comentariu scoate la iveală aspecte profunde ale relațiilor politice internaționale, în principal preocuparea tradițională a Marii Britanii pentru păstrarea unui echilibru favorabil intereselor sale. Acest joc al intereselor poate explica și o eventuală apropiere între Marea Britanie și URSS: „În afara divergențelor de regim, presiunea sovietică subzistă în Indii și cu ea și interesul Marii Britanii de a-și vedea rivala cât mai încurcată în Europa. Totuși, creșterea agresivității japonezilor în urma răcirii relațiilor ruso-americane, mișcarea panislamică patronată de aceștia în Asia Centrală, apropierea lor de China, trecerea comenzilor sovietice destinate Americii asupra Angliei, precum și democratizarea vieții politice rusești, inaugurată de noua Constituție, fac posibilă o atare apropiere”¹⁰. Evaluarea făcută de Vulcănescu

Fără îndoială că, la prima ruptură de echilibru, totul se va sfârși cu jocul *de-a războiul*, adică cu o generală tragere pe sfoară. Afară numai dacă regulele jocului nu vor cere să bați *fără declarație de război*, pentru că declararea lui a devenit rușinoasă, în care caz va trebui să numești pe sfoară *expediție pacifică de constrângere*” (*Ibidem*, pp. 38–39).

⁹ *Ibidem*, p. 58.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 59–60.

în februarie 1935 este corectă la nivel internațional, însă surprinde prin felul în care apreciază relevanța internațională a noii Constituții sovietice: URSS va trece spre un stalinism din ce în ce mai puternic, un regim totalitar, nu o democrație. Să fie această anticipare un rezultat euristic al metodei considerării faptelor mărunte? Vulcănescu ar susține că da.

DIPLOMAȚIA ECHILIBRULUI ȘI CONJUNCTURA CONFRUNTĂRII

O lectură atentă a comentariilor lui Vulcănescu scoate la iveală faptul că acesta configurează un anumit rol activității diplomatice, delimitat de existența anumitor conjuncturi care dau un anumit sens istoriei. Aceasta înseamnă că interesele și forțele politice generează tendințe, dar că prin diplomație putem favoriza o anumită realizare a acestor tendințe, chiar în moduri destul de diferite, așa cum ar fi pacea și războiul. Pe de o parte, constatăm un caracter obiectiv al situației istorice, pe de altă parte, ne situăm într-o dinamică a istoriei pe care diplomația o poate influența. Între cele două dimensiuni putem avea un echilibru prin răsfrângere, iar nu determinisme sau univocități.

Astfel, Vulcănescu admite că situațiile de politică externă nu sunt complet construite prin negocieri și diplomație, ci aceste situații devin obiective și trebuie să recunoaștem că negocierile nu le mai pot modifica. Astfel, referitor la situația politică din anul 1935 în perioada Conferinței de la Berlin, Vulcănescu scrie: „Cumpăna împrejurărilor obiective înclină balanța negocierilor mai curând către un eșec. Și dacă negocierile vor continua, e pentru că e mai greu să recunoști un eșec decât să simulezi o înțelegere”¹¹.

Perioada în care Vulcănescu își scrie comentariile este caracterizată printr-o activitate diplomatică intensă, iar principalele rezultate sunt diverse pacte semnate între state. Dar care este finalitatea acestor pacte, pot ele asigura evitarea confruntării? O caracterizare remarcabilă este dată politicii pactelor în articolul *Echivocurile pactului dunărean* publicat la data de 27 februarie 1935: „Tăria și mizeria politice de pacte stă în echivocitatea lor. Când raporturile de forță existente între puterile concurente le împiedică să-și impună voința, acestea sunt silite să cadă de acord temporar, fie pentru a-și menaja libertatea de acțiune pe alte fronturi, fie pentru a câștiga timp necesar răsturnării echilibrului existent. Pactul care consfințește o astfel de înțelegere e totdeauna un compromis și se încheie cu rezerve de conștiință. Formula lui e echivocă, ea nu stinge litigiul, ci numai amână lichidarea lui. De aceea, sensul exact al unui pact nu se lămurește decât prin confruntarea formulei compromisorii cu împrejurările care au dus la formularea sa.”¹² Într-o însemnare din manuscrisul pregătit, Vulcănescu teoretizează și mai clar: „Un pact nu stinge, în politica externă, niciodată un litigiu – ci acoperă un echivoc”¹³. Acesta ar fi și

¹¹ *Ibidem*, p. 111.

¹² *Ibidem*, p. 63.

¹³ *Ibidem*, p. 304.

cazul Pactului Dunărean de neintervenție în afacerile Austriei, discutat în anul 1935, prin care fiecare stat înțelege altceva, adică ceea ce ar corespunde intereselor sale.

Vulcănescu remarcă țesătura complexă de interese și anticipează un eșec al încercării Societății Națiunilor de a asigura pacea: „În jocul acesta de rivalități și interese, în care spiritul ofensiv și abilitatea înseamnă alternativ puncte în favoarea unuia sau a altuia, un singur lucru este clar: spulberarea nădejdei că politica păcii va putea fi concentrată la Societatea Națiunilor.

Astăzi pacea nu e garantată decât: 1) de faptul că puterile cu spirit ofensiv n-au încă pregătirea materială corespunzătoare și 2) de frâna pe care o constituie primejdia în care s-ar găsi agresorul în fața unui bloc mai puternic și mai [bine] pregătit decât el.

Când pregătirea va fi îndeajuns de înaintată și echilibrul politic rupt sau întors, lumea va fi în sfârșit coaptă pentru o nouă catastrofă”¹⁴.

Nu putem să nu remarcăm limpezimea analizei și justetea concluziilor. Vulcănescu formulează predicții cu privire la evoluția situației internaționale, iar ceea ce s-a întâmplat în cele din urmă i-au confirmat punctul de vedere.

Vulcănescu explică inclusiv evenimente interne prin conjunctura internațională. Astfel, revoluția din Grecia este văzută ca un efect al interesului Marii Britanii de a nu pierde influența în Europa de Est, ca urmare a faptului că Italia a dat semne că vrea să devină un actor influent în zonă, independent de Marea Britanie. Anumite evenimente fac evidentă această tendință a Italiei: „Lucrurile s-au văzut, atât 1) cu prilejul conflictului abisinian, când Italia nu s-a sfiit să ia inițiativa unei intervenții armate, fără consultarea prealabilă cerută de pactul tripartit, cât și 2) cu prilejul tulburărilor din Dodecanez, 3) al ezitărilor Înțelegerii Balcanice față de pactul de la Roma, ca și 4) în schimbarea guvernului Gheorghiev, săvârșită în Bulgaria – care, toate, trebuie puse în legătură cu planul de penetrație italiană în Estul Apropiat”¹⁵. Finalul evenimentelor din Grecia este văzut și din perspectiva relațiilor internaționale: „S-a verificat, de asemenea, cu acest prilej, însemnătatea pactelor regionale ca instrument de asigurare a păcii internaționale”¹⁶.

Raportul internațional de forțe este descris de Vulcănescu asemenea unei rețele cauzale: „Nu-ncapе îndoială că răcirea relațiilor ruso-americane a avut drept rezultat încurajarea tendințelor de expansiune ale japonezilor”¹⁷. Mai mult decât atât, avem relații de cauzalitate și între niveluri diferite ale vieții politice și sociale. Bunăoară, raportul de forțe determină re poziționări ideologice. Vulcănescu scrie despre semnificația activității bolșevicilor din Rusia, despre relația dintre conjunctura politică și programul lor ideologic: „Este, prin urmare, clar că numai primejdia pe care o reprezintă, pentru propria securitate, tendințele agresive ale unora din blocurile imperialiste internaționale silește Rusia să caute alianța altor state, moderându-și

¹⁴ *Ibidem*, p. 70.

¹⁵ *Ibidem*, p. 78.

¹⁶ *Ibidem*, p. 78.

¹⁷ *Ibidem*, p. 87.

zelul revoluționar. Dacă această alianță o cere, Rusia e gata să suspende pregătirea revoluției mondiale. Dar numai să o suspende, ci nu să renunțe la ea”¹⁸.

Reînarmarea Germaniei este văzută ca o accentuare a confruntării și a politicii de bloc, dar este resemnificată cu subtilitate în funcție de reideologizarea confruntării pornind de la apariția ideologiei revoluționare marxiste, îndreptată împotriva ordinii politice existente. Vulcănescu menționează o scrisoare din anul 1932 a cancelarului von Papen care ar conține planul hitlerist. Este interesant cum ni se arăta acest plan în anul 1935: „În speță, este vorba de organizarea blocului anti-sovietic, sub oblăduirea Angliei și cu ajutorul tuturor celor interesați la distrugerea unui sistem social diferit de al restului lumii. Jocul hitleriștilor este simplu. Anunțând *urbi et orbi* că, dacă lumea capitalistă nu-i susține, Germania va deveni comunistă, hitlerismul a reușit să disloce pentru moment blocul pacifist. De aici încolo Germania nu poate merge decât pe aceeași cale.”¹⁹ Consider că acest pasaj este interesant deoarece arată cum erau înțelese anumite fapte istorice în momentul producerii lor și cum au fost ele interpretate ulterior în scrierea istoriei.

Vulcănescu face analiza situației politice pornind de la o înțelegere holistă a relației dintre parte și întreg. Aceasta înseamnă că partea se află în relație cu întregul și evoluția ei este determinată de această situație. De aici rezultă și posibilitatea de a sesiza relații între părți care inițial par reciproc independente, dar din relațiile lor cu întregul pot fi deduse relații între ele însele. Lumea politică este înțeleasă ca o lume a interdependențelor, a unor conexiuni puternice și complexe, o lume în care, în termeni fizicaliști, putem avea și acțiuni la distanță. Vulcănescu sesizează relații între evenimente politice aparent independente, ce se petrec în anul 1935, în primul rând cele din jurul conferinței de la Stresa, și consideră că acestea „țin de un același sistem”²⁰, expresie a unor interese comune și a altor interese divergente față de politica germană de înarmări, ceea ce face ca Franța, Marea Britanie și Italia să urmărească simultan două politici, una comună și alta particulară: „Dacă cele trei puteri sunt de acord să protesteze împotriva unei violări flagrante a angajamentelor internaționale, Franța ar voi, dimpotrivă, ca această protestare să ia forma unei izolări complete a Germaniei, Anglia ar voi, dimpotrivă, ca această țară să intre într-un sistem colectiv de asigurare a păcii, iar Italia ar voi s-o vadă în fața unui bloc puternic înarmat, care să-i taie orice poftă agresivă”²¹.

În fine, un ultim exemplu de analiză a conjuncturilor. Referitor la relațiile dintre Marea Britanie și Rusia Sovietică, Vulcănescu comentează vizita lordului Eden la Moscova, prima călătorie a unui membru al cabinetului britanic în spațiul sovietic: „Dificultatea apropierei celor două țări nu este întâmplătoare. Ea ține de natura însăși a regimului sovietic. Am arătat (...) că regimul politic din Rusia se deosebește de oricare altul prin faptul că pune organizația de stat în slujba unei

¹⁸ *Ibidem*, p. 96.

¹⁹ *Ibidem*, p. 105.

²⁰ *Ibidem*, p. 111.

²¹ *Ibidem*, p. 111.

politici de clasă. Ca atare, acțiunea colonială a Rusiei Sovietice, care urmărește sprijinirea naționalismelor coloniale împotriva metropolelor, nu e o politică de oportunitate, ci e dictată de însăși misiunea statului sovietic.

Marea Britanie are deci motive să suspecteze de două ori Rusia Sovietică. O dată, în măsura în care se teme de amestecul celei de a III-a Internaționale în propria ei politică internă. A doua oară, în măsura în care acțiunea acesteia amenință stăpânirea ei în Indii²².

ÎN CĂUTAREA FAPTULUI ESENȚIAL

În această lume complexă a interdependențelor, anumite fapte determină evoluții pe termen lung și într-un spațiu extins, chiar dacă inițial ele par a fi neimportante. Vulcănescu consideră că marea abilitate a unui politician, diplomat sau comentator, este aceea de a sesiza aceste fapte esențiale care au consecințe strategice.

Bunăoară, Vulcănescu remarcă faptul că politica internă a unei țări are semnificație internațională și că situația internă poate explica atitudini de politică externă. Astfel, programul de înarmare a Germaniei are relevanță externă cu atât mai mult cu cât anumite dificultăți interne pot determina o dictatură să recurgă „la aventuri externe ca să-și salveze situația”²³. În același timp, remarcă Vulcănescu, Anglia este în plan intern o țară pacifistă deoarece muncitorii și patronii doresc pace pentru a-și proteja interesele coloniale. Germania profită de această atitudine a englezilor și a politicii britanice și câștigă timp și chiar are un avans în politica de înarmare. Vulcănescu remarcă interesele comune ale muncitorilor și patronilor britanici ca o cauză a atitudinii politice. Situația economică de imperiu colonial dependent de colonii favorizează o ideologie pacifistă: „Dornică de pace altădată, pentru a putea face comerț, Anglia vrea astăzi pace pentru a-și menține avantajii metropolitane”²⁴. De fapt, Anglia se teme de război pentru a nu-și pierde coloniile. Un război ar face ca antagonismele latente din colonii să iasă la iveală. Recunoaștem că predicția lui Vulcănescu este iarăși corectă, pentru că după război multe colonii au început lupta pentru independență și au devenit state independente.

Vulcănescu observă că Europa începea să revină în anul 1935 la sistemul de alianțe ca urmare a faptului că nu fuseseră duse până la capăt eforturile de semnare a unor pacte pornind de la inițiative instituționale ale unor entități cu caracter suprastatal, așa cum era Societatea Națiunilor. De fapt, explică Vulcănescu, interesele divergente duc la gruparea statelor în alianțe, tot așa cum însăși pacea și războiul sunt divergente. Peisajul politic de atunci era într-o mișcare continuă: unii vor pace, alții se pregătesc de război, toate statele se înarmează, unele au o atitudine revizionistă. Tot în anul 1935 are loc la București o Conferință a Înțelegerii Balcanice, al cărei

²² *Ibidem*, p. 117.

²³ *Ibidem*, p. 138.

²⁴ *Ibidem*, p. 142.

obiectiv pare să fi fost „coordonarea acțiunii statelor participante pe fronturile tuturor pactelor în perspectivă”. Vulcănescu identifică la baza acestor acțiuni credința că alianțe între grupuri de state pot asigura un echilibru care permite evitarea războiului.

Dar care anume este faptul esențial? Vulcănescu vorbește despre alegerea faptului esențial, în sensul că el este identificat de un subiect epistemic dintr-o totalitate de fapte. Este vorba de o alegere subiectivă, bazată pe cunoaștere și pe intuiții, a cărei corectitudine este confirmată ulterior prin evoluția situației politice. Sunt esențiale declarații ale oamenilor politici, atitudini oficiale ale diverselor state, anumite evenimente care pot ascunde o anumită evoluție.

Iată câteva exemple de fapte relevante date de însuși Vulcănescu:

„Presa franceză protestează contra declarațiilor lui Hitler și ale lui către ziarele americane. (...)

Olanda a refuzat admiterea refugiaților din Saar. (...)

Moscova e împotriva dreptului de înarmare a Germaniei, pentru că ar schimba echilibrul forțelor actuale din Europa.

Purificarea partidului de troțkiști continuă. Partizanii lui Kamenev și Zinoviev au fost condamnați. Se anunță comploturi separatiste în Rusia albă și în Ucraina. (...)

Consiliul Înțelegerii Balcanice a ținut ședință și se anunță pentru mâine precizarea atitudinii lui în chestiunea pactului de la Roma. (...)

Japonia a hotărât trimiterea unei delegații economice în America, spre a trata toate chestiunile de acest ordin pendinte de Pacific, în legătură cu navigația. (...)

Se anunță construirea unui mare aerodrom german la Colonia”²⁵.

În articolul *Incertitudinile politicii internaționale*, Vulcănescu scrie despre reîntoarcerea Germaniei la Societatea Națiunilor. „Care poate fi rezultatul acestui joc? Întoarcerea Germaniei la Societatea Națiunilor e însă deja interpretată de către unii ca semn al unui început de regroupare a frontului antisovietic. Căci, deși nu încapă îndoială că Franța va încerca să pună condiții Germaniei în legătură cu Pactul Occidental, nu vedem motivele pentru care Germania și Polonia ar renunța la opoziția lor de până acum împotriva acestuia.

După declarațiile d-lui Rosenberg făcute la Londra în 1933, nu mai încapă nici o îndoială asupra intențiilor Berlinului față de Moscova.

Se vor alipi *aliații* acestei teze, lăsând Germaniei mână liberă în Răsărit?

E adevărat că alianța franco-sovietică, chiar dublată de un pact balto-sovietic – e departe de a constitui, în actuala stare de lucruri, o apărare suficientă a *statu-quo*-ului împotriva unei coaliții potrivnice germano-poloneze, cum este alianța cu Italia pentru menținerea *statu-quo*-ului în Europa Centrală”.

Acestui comentariu Vulcănescu îi adaugă atunci, în anul 1935, o ipoteză: „Și dacă, într-o asemenea conjunctură, Rusia s-ar înțelege cu Germania pe spinarea unei Polonii izolate de ajutorul Franței?”²⁶

²⁵ *Ibidem*, pp. 249–250.

²⁶ *Ibidem*, p. 256.

Vulcănescu anticipează aici ceea ce se va întâmpla, tocmai pentru că, am putea susține cu îndreptățire, metoda sa de interpretare pe baza conjuncturilor îi permite să facă o asemenea ipoteză.

Pe o filă de manuscris descoperim însemnări care scot la iveală presupuziții de filosof al istoriei pe care Vulcănescu se bazase în comentariile sale zilnice ale anului 1935: „Deplasările se fac pe nesimțite”, „Există o singură metodă de a vedea clar – în viața internațională: confruntarea faptelor mărunte”, precum și „Reflectarea asupra naturii, mărimii, intensității și sensului forțelor în prezență în unitate cu confruntarea faptelor mărunte”²⁷.

Alte însemnări surprind schimbări de natură ale unor activități, făcute din aceeași perspectivă a unui filosof al istoriei: „Există o vreme în care diplomații trebuiau să se ocupe mai mult de căsătoriile prințiare”, ori „Viața marilor democrații internaționale este tot mai mult condusă de grupurile mari de interese economice”²⁸.

UN DESTIN CONJUNCTURAL

În concluzie, Vulcănescu propune o perspectivă complexă în care elemente de *Realpolitik*, în modalitatea recunoașterii faptului că forma relațiilor internaționale este rezultatul unor relații de putere, pornind de la interese economice și de la forța militară, se îmbină cu analiza unor aspectele ideologice care pot avea o anumită pondere, în funcție de context. De regulă, deciziile politice sunt practice, bazate pe interese, iar diplomația nu face nimic altceva decât să elimine violența din procesul implementării practice a acestor decizii. Încercările de a construi instituții sunt un produs al modernității, dar relațiile internaționale se bazează în continuare pe alianțe și pacte între părți, așa cum au fost ele de la începuturile istoriei politice.

Argumentele de tip moral și încercările de a face apel la valori sunt periferice și nu se impun tocmai în absența unor instituții suficient de puternice care să le impună în relațiile internaționale. Să ne gândim cum era lumea în perioada interbelică, pe vremea lui Vulcănescu. Societatea Națiunilor era la începuturile ei, iar Europa era una a conflictelor seculare. Convențiile internaționale și tratatele internaționale abia își făceau simțită prezența. Crucea Roșie fusese prima formă internațională de organizare care reușise să impună vremelnic starea de pace într-un scop umanist între părțile beligerante și anumite reguli de comportament în război. După Primul Război Mondial se încearcă o politică de securitate colectivă, dar țările europene importante, precum Marea Britanie și Franța, oscilează în a se angaja cu fermitate. Aceasta va duce la distrugerea ordinii de la Versailles. Vulcănescu surprinde toată această evoluție prin analiza realităților geopolitice.

²⁷ *Ibidem*, p. 327.

²⁸ *Ibidem*, p. 327.

Însuși destinul filosofului român a fost, în cele din urmă, rezultatul unei evoluții conjuncturale a situației internaționale și al producerii unor fapte aparent mărunte, dar care ulterior s-au dovedit a fi esențiale. Membru al guvernului condus de mareșalul Antonescu, Vulcănescu a fost arestat și judecat de noul regim comunist instaurat în România.

În apărarea sa, scrisă în anul 1946, pentru a fi prezentată în fața Curții de Apel, Vulcănescu răspunde acuzației de militant în favoarea hitlerismului și prin menționarea faptului că „am făcut, în 1935, cinci luni cronică politică la ziarul *Prezentul* condus de răposatul Madgearu – cronică, care, prin obiectivitatea ei, era citată deseori la Radio Moscova și de Agenția TASS, înainte de război”²⁹.

În „Ultimul cuvânt” rostit în ziua de 15 ianuarie 1948 în fața aceleiași Curți de Apel, în al doilea proces al miniștrilor și subsecretarilor de stat din guvernarea mareșalului Antonescu, invocă iarăși cronicile sale zilnice în care denunța reînarmarea Germaniei, carențele politicii de pace și agresiunea Italiei în Africa³⁰.

Aceste încercări ale lui Vulcănescu de a se apăra arată iarăși că filosoful știa bine care erau faptele pe care le putea invoca în favoarea sa. Dar, putem presupune, dacă știa acest lucru, atunci știa și cât de mici sunt șansele de a schimba ceva din evoluția evenimentele. De aceea, cred că Vulcănescu a conștientizat faptul că, dată fiind conjunctura politică, mărturia sa are în primul rând o valoare morală. Și poate tocmai de aceea a făcut-o, oarecum într-un mod testamentar: în cele din urmă, chiar și mai puternice decât interesul primar pentru a supraviețui, sunt valorile morale pe care le împărtășești.

BIBLIOGRAFIE

- Vulcănescu, Mircea, 1992, *Ultimul cuvânt*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, Editura Humanitas, București.
- Vulcănescu, Mircea, 1998, *Conjuncturi internaționale. Cronici externe, 1935*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, Editura Crater.

²⁹ Mircea Vulcănescu, *Ultimul cuvânt*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, Editura Humanitas, București, 1992, p. 12.

³⁰ *Ibidem*, p. 37.